

ทางเลือกและความเป็นไปได้ : การพัฒนาคุณภาพชีวิตของหญิงหม้าย ในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนใต้*

ALTERNATIVES AND POSSIBILITIES: IMPROVING THE QUALITY OF LIFE OF WIDOWS IN THE THREE SOUTHERN BORDER PROVINCES

กนกกุล เพชรอุทัย, ปัญญา เทพลิงห์

Kanokkul Phetuthai, Panya Tepsing

มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี

Suratthani Rajabhat University

Corresponding Author E-mail: kanokkul.phe@sru.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้ มุ่งศึกษาสภาพบริบทหญิงหม้ายในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนใต้ เพื่อศึกษาสภาพปัญหาและความท้าทายที่พบ และวิเคราะห์ทางเลือกและความเป็นไปได้ ของพัฒนาคุณภาพชีวิตของหญิงหม้ายกับแผนพัฒนาคุณภาพชีวิตของสามจังหวัดชายแดนใต้ ตามบริบทความเป็นอยู่ในพื้นที่ของสตรีหม้ายที่ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์ความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้ เพื่อเป็นข้อเสนอแนะเชิงนโยบายที่สนับสนุนให้หญิงหม้ายสามารถปรับตัวและดำเนินชีวิตได้อย่างเป็นปกติ รวมทั้งการส่งเสริมทักษะต่าง ๆ ที่จำเป็น ในปัจจุบันเพื่อพัฒนาให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น โดยศึกษาข้อมูลจากเอกสารเกี่ยวกับผลกระทบจากสถานการณ์ความไม่สงบฯ ที่มีต่อหญิงหม้ายหม้าย ประมวลแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการปรับตัวและการพัฒนาชีวิตของหญิงหม้าย รวมทั้งศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อคุณภาพชีวิตของหญิงหม้าย โดยเปรียบเทียบการวิเคราะห์ปัจจัยและวิพากษ์นโยบาย เกี่ยวข้องกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตของหญิงหม้ายในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนใต้

คำสำคัญ: หญิงหม้าย; การพัฒนาคุณภาพชีวิต; สามจังหวัดชายแดนใต้

Abstract

This academic article aimed to study the conditions of widows in the three southern border provinces and the problems and challenges they encountered and to analyze options and possibilities for improving the quality of life of widows with the plan to develop the quality of life of the three

*Received March 10, 2024; Revised April 25, 2024; Accepted May 1, 2024

southern border provinces. According to the living context of widows affected by the unrest in the southern border provinces, policy recommendations should support widows in adjusting and leading everyday lives, including promoting the necessary skills. To develop a better quality of life by studying information from documents about the effects of the unrest on widows and to collect concepts and theories regarding widows' adjustment and development. Including studying factors affecting the quality of life of women and widows. Along with analyzing factors and criticizing policies related to improving the quality of life of widows in the three southern border provinces.

Keywords: Widow; Improving the Quality of Life; Three Southern Border Provinces

บทนำ

นิยามความหมาย “หญิงหม้าย” หมายถึง สถานะความผูกพันระหว่างชายกับหญิง ในการเป็นสามีภรรยาได้แก่ ผู้ที่คู่สมรสได้ตายไปแล้ว และขณะนี้ยังไม่ได้สมรสใหม่ (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2555) การพัฒนาคุณภาพชีวิตของหญิงหม้ายในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนใต้เป็นความสำคัญต่อการพัฒนาที่ยั่งยืนในสามจังหวัดชายแดนใต้ของประเทศ โดยเฉพาะในเชิงสังคมและเศรษฐกิจ การมองเห็นถึงปัญหาและทุกข์ทรมานที่หญิงหม้ายในพื้นที่ที่ต้องเผชิญอยู่ อิสลามมองว่าสตรีเป็นส่วนหนึ่งและเป็นส่วนสำคัญในการสร้างสรรค์และจรรโลงสังคม เป็นผู้ค้ำจุนสถาบันครอบครัว เป็นสถาบันการศึกษาแห่งแรกของลูกและเป็นผู้นำแสงสว่างส่องทางแก่เยาวชนซึ่งเป็นผู้ที่คาดหวังอนาคตของศาสนาตลอดจนถึงประเทศชาติ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่าสังคมจะดีหรือเลว ครอบครัวจะสำเร็จหรือล้มเหลว บ้านเมืองจะสงบสุขหรือวุ่นวายก็ขึ้นอยู่กับคุณภาพของสตรี (ฮามีดะห์ฮาสน์ โต๊ะมะ และคณะ, 2566) จึงจำเป็นในการพัฒนาแนวทางและกลยุทธ์ที่เหมาะสมเพื่อสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของหญิงหม้ายและชุมชนชุมชนท้องถิ่น เพื่อตระหนักถึงคุณค่าและศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ ปัญหาความไม่สงบในสามพื้นที่จังหวัดชายแดนใต้ นั้น ทำให้ผู้หญิงต้องกลายเป็นม่ายไป 3,132 คน (สำนักข่าวพลเมือง, 2564) ทำให้ผู้หญิงมุสลิมจำนวนหนึ่งต้องสูญเสียสามีจากเหตุการณ์ดังกล่าวและต้องดำเนินชีวิตด้วยการพึ่งพาตนเอง ซึ่งคนในสังคมมลายูสามจังหวัดชายแดนภาคใต้เรียกว่า “แม่หม้าย” (มนวัธน์ พรหมรัตน์ และคณะ, 2558) สำนักงานคณะกรรมการอิสลามจังหวัดปัตตานี (กอจ.ปัตตานี) ได้สำรวจประชากร “หญิงหม้ายมุสลิมะห์” ที่ตกเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว ในจังหวัด

ปัตตานี และสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ พบว่าสามิเสียชีวิตและถูกหย่าร้าง ถูกปล่อยให้เลี้ยงลูกโดยลำพัง มีสภาวะตกงาน และเจอปัญหาทางเศรษฐกิจจรมรเจ้าจำนวนมาก มียอดลงทะเบียนรอบแรก 620 หญิงหม้าย

เมื่อปลายเดือน มีนาคม พ.ศ.2565 เกณฑ์การคัดเลือกหญิงหม้ายมุสลิมะห์ในพื้นที่จังหวัดปัตตานี คือ เป็นแม่เลี้ยงเดี่ยวที่มีลูกกำลังเรียนในช่วงระดับอนุบาล - มหาวิทยาลัย การลงทะเบียนรอบแรกคือ 1. มีบุตรตั้งแต่ 3 คนขึ้นไป สามิเสียชีวิต หรือหย่าร้าง จำนวน 195 คน, ไม่มีงานทำ จำนวน 56 คน, ให้อายเลี้ยงหลาน ตัวเองเป็นโรคไต สามิทั้งจำนวน 2 คน, ลูกเรียนฮาฟิส (เรียนอัลกุรอาน) จำนวน 2 คน รวม 252 คน และพบว่าสาเหตุของการเป็นหม้ายมากที่สุดเกิดจากสามิเสียชีวิต 64% หย่าร้าง 33.7% และสาเหตุอื่น ๆ มีอาชีพรับจ้างทั่วไป 49.7% อาชีพอิสระ 13.5% ที่เหลือคือไม่มีงานทำ, อาชีพเกษตรกร, รับราชการ, พนักงานบริษัท ตามลำดับ เฉพาะ จังหวัดปัตตานี อำเภอเมืองปัตตานี มีจำนวนหญิงหม้ายมากที่สุด 22.6% ตามมาด้วย อำเภอสายบุรี 18.2% อำเภอหนองจิก 13.1% ที่เหลือกระจายอยู่ในอำเภออื่น ๆ จำนวนบุตรที่มีสัดส่วนมากที่สุดในกลุ่มหญิงหม้ายมุสลิมะห์ คือ 2 คน 31.3% 3 คน 27.2% และ 4 คน 17.1 % (สำนักข่าวอิสรา, 2565)

การสูญเสียสามิไม่เพียงแต่ทำให้ผู้หญิงเหล่านี้ต้องเผชิญปัญหาการดูแลครอบครัว เช่น เลี้ยงดูบุตรซึ่งกลายเป็นเด็กกำพร้า แต่ยังต้องเผชิญความรุนแรงในรูปแบบอื่น ๆ ทั้งความรุนแรงทางกายภาพ ความรุนแรงเชิงโครงสร้าง รวมถึงความรุนแรงเชิงวัฒนธรรมอีกด้วย เมื่อเกิดสถานการณ์ความไม่สงบผู้หญิงจึงต้องออกมาทำงานนอกบ้านมากขึ้น การออกมาทำงานนอกบ้านทำให้ผู้หญิงถูกตั้งคำถามว่า ออกไปแล้วปฏิบัติตัวดีหรือเปล่า เป็นแม่ที่ดี เป็นมุสลิมที่ดีไหม ในหลายครอบครัวเกิดความหึงหวง กลัวว่าหากออกไปแล้วผู้หญิงจะไปมีกิ๊กหรือทำตัวไม่ดี ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ทางอำนาจ ทางเพศ ที่ติดตามผู้หญิงไปตลอดเวลาผู้หญิงในจังหวัดชายแดนใต้ มีความคิดที่ยึดโยงกับศาสนา ส่งผลให้การตัดสินใจหลาย ๆ อย่างของผู้หญิง เป็นการตัดสินใจที่ไม่สามารถตัดสินใจได้เองตามลำพัง และยังเมื่อยึดโยงกับกฎหมายครอบครัวของอิสลามด้วย ยิ่งทำให้เห็นว่าประเด็นผู้หญิงที่เผชิญกับความเจ็บปวดและความรุนแรงนั้น มีการเข้าถึงกลไกช่วยเหลืออย่างยากลำบาก เพราะข้อจำกัดทางศาสนาที่มักจะพึ่งพาผู้นำศาสนา (ซึ่งเป็นผู้ชาย) ในการจัดการปัญหาความขัดแย้งในครอบครัว การอธิบายสภาพของผู้หญิงและข้อจำกัดที่ผู้หญิงต้องเจอความรุนแรงสำหรับผู้หญิงมุสลิมแตกต่างจากความรุนแรงที่เจอกับผู้หญิงกลุ่มอื่น เพราะมีวิถีปฏิบัติที่เอาหลักการศาสนาอิสลามเข้ามาอยู่ในวิถีชีวิต เรื่องของความรักจึงไม่ได้ประกอบไปด้วยของอารมณ์ความรู้สึกอย่างเดียว แต่จะมีศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยเสมอ จากคำกล่าวของ ดร. ทวีลักษณ์ พลราช นักวิชาการผู้คลุกคลีกับงานด้านผู้หญิงและความรุนแรงในครอบครัว

พื้นที่ชายแดนใต้กว่าสิบปี ได้อธิบายว่า “หลักการหนึ่งซึ่งทำให้ผู้หญิงต้องทนอยู่ภายใต้โครงสร้างที่ไม่เท่าเทียมนี้คือ หลักการ ‘ต้อต’ หรือการที่ผู้หญิงต้องเชื่อฟัง ต้องต้อตต่อสามี เป็นหลักการที่ไม่มีขอบเขตและไม่ให้สิทธิผู้หญิงในการโต้แย้ง ผู้หญิงต้องเชื่อฟังสามีหมดทุกอย่าง จะได้แย้งได้ในบางกรณี เช่น เมื่อสามีไม่ปฏิบัติตามศาสนา เช่น ไม่ละหมาด ผู้หญิงจึงจะมีสิทธิตีต้อตสามี เมื่อสามีไม่เลี้ยงดู หรือมีภรรยาคนที่ 2 แล้วไม่ดูแล” ในการแต่งงานของศาสนาอิสลามนั้นจะมีข้อตกลงร่วมกันระหว่างสามีภรรยา ซึ่งข้อตกลงได้บรรจุเงื่อนไขสำหรับการหย่าเอาไว้ โดยผู้หญิงจะหย่ากับสามีได้ในสามกรณี คือ 1. ไม่ได้อยู่ร่วมกันฉันสามีภรรยาเป็นเวลา 4 เดือน 2. สามีไม่ได้ให้ค่าเลี้ยงดู 4 เดือนเป็นต้นไป และ 3. การทำให้เจ็บช้ำน้ำใจหรือทำร้ายร่างกาย แต่ก็พบข้อโหว่แม้ภรรยาจะทุกข์ใจจากการที่สามีมีภรรยาหลายคน แต่หากฝ่ายชายให้เงินหรือดูแลอย่างเท่าเทียม ผู้หญิงก็จะขาดสิทธิในการหย่าทันที เพราะถือว่าไม่ได้ทำผิดข้อตกลง นอกจากนี้แม้ผู้หญิงจำนวนหนึ่งจะเผชิญสถานการณ์ที่ตรงตามเงื่อนไข การดำเนินการหย่าก็เป็นขั้นตอนที่ขัดขวางอิสรภาพและสิทธิของผู้หญิงไม่น้อย โดยการทำผู้หญิงจะหย่าได้นั้น จะต้องปรึกษาผู้นำศาสนา หรือคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด ซึ่งเป็นเพศชายทั้งหมด และมักจะเลือกใช้วิธีไกล่เกลี่ยให้ผู้หญิงคืนดีกับสามี มากกว่าการให้หย่า เพราะเหตุนี้แม้พวกเธอจะเลือกรักษาสิทธิของตัวเอง ก็อาจไม่ได้รับการสนับสนุนเสมอไป นอกจากระบบของการหย่าที่เป็นไปอย่างยากลำบากแล้ว อีกเหตุผลที่ผู้หญิงในสังคมอิสลามไม่ต้องการหย่า คือค่านิยมที่ว่า “แม่หม้ายเป็นเรื่องน่าอายและบาป” เมื่อหลักการต้อตมีขอบเขตที่ไม่ชัดเจน ถูกรวมเข้ากับสิทธิการหย่าซึ่งอยู่ที่ผู้ชาย ผู้หญิงหลายคนรู้สึกอึดอัดกับสภาพปัญหาที่เป็นอยู่ และมักจะจำยอมต่อสถานการณ์ แต่ปัญหาความรุนแรงก็ยังคงเกิดขึ้นเรื่อยไป แม้ว่าจะมีความพยายามของภาครัฐในการเข้าไปจัดการแก้ไข ปัญหาดังกล่าว แต่เนื่องจากประสิทธิภาพการทำงานขององค์กร ความแตกต่างทางวัฒนธรรม และความไม่ไว้วางใจระหว่างภาครัฐและประชาชนทำให้ปัญหาความรุนแรงดังกล่าวยังคงเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง องค์กรพัฒนาเอกชนจึงกลายเป็นอีกหนึ่งภาคส่วนที่เข้าไปทำงานในขอบข่ายดังกล่าวโดยอาศัยการสร้างเครือข่ายกับประชาชนในพื้นที่และการหนุนเสริมพลังของผู้ได้รับผลกระทบให้เป็นผู้ที่สามารถจัดการกับปัญหาความรุนแรงได้ด้วยตนเอง จะเห็นได้จากนโยบายของรัฐส่งเสริมบทบาทของสตรีให้มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการสร้างสันติภาพและความมั่นคงในระดับสากล แนวคิดเรื่อง “ผู้หญิง ความมั่นคง และสันติภาพ” (Women, Peace and Security-WPS) ได้รับการประกาศเป็นมติของ คณะมนตรีความมั่นคงแห่งสหประชาชาติ 1325 เมื่อวันที่ 20 ตุลาคม ค.ศ. 2000 ซึ่งกลายเป็นวาระที่ได้รับการผลักดันในหลายประเทศทั่วโลก ใจความของวาระ WPS เน้นที่การเพิ่มการมีส่วนร่วมของผู้หญิงในทุกกระดับการตัดสินใจ การปกป้องเด็กหญิงและผู้หญิง จากความขัดแย้งรุนแรง รวมไปถึงการส่งเสริมให้มีการ

ผนวกรวมมุมมองเรื่องเพศสภาพเข้าเป็นส่วนหนึ่งของการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งและการสร้างสันติภาพ โดยมุ่งพัฒนาศักยภาพของผู้หญิงที่ได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์ความไม่สงบในมิติทางเศรษฐกิจและสิทธิสตรีกับกฎหมาย เสริมพลังผู้หญิงในรูปของการฟื้นฟูเยียวยาจิตใจ รวมถึงการเข้าถึงข้อมูลและแหล่งให้การช่วยเหลือของรัฐ ดังนั้นแผนพัฒนาคุณภาพชีวิตของหญิงหม้ายในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้จึงมีส่วนสำคัญในการขับเคลื่อนประเด็นดังกล่าว เพื่อสร้างความตระหนักในวาระผู้หญิง สันติภาพและความมั่นคง เพราะหญิงหม้ายมุสลิมก็มีศักดิ์ศรีในความเป็นมนุษย์ ย่อมมีสิทธิที่จะจัดการชีวิตของตนเอง เพื่อให้หญิงหม้ายเหล่านี้ได้ภาคภูมิใจในศักดิ์ศรีและเท่าเทียมกันกับคนทุกเพศ

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องการพัฒนาคุณภาพชีวิตของหญิงหม้าย

แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต มีปัจจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วย

1. ปัจจัยด้านประชากร เป็นปัจจัยที่สำคัญและมีอิทธิพลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต ภาวะประชากรที่เปลี่ยนแปลงในลักษณะที่เพิ่มขึ้น ทำให้เป็นอุปสรรคอย่างยิ่งต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชากรในทุกด้าน เพราะการเปลี่ยนแปลงภาวะประชากร ได้แก่ การเกิด การตาย การย้ายถิ่น จำนวนหรือขนาดความหนาแน่น การกระจายตัวโครงสร้างและองค์ประกอบของประชากรย่อมก่อให้เกิดผลกระทบต่อการตอบสนองปัจจัยยังชีพพื้นฐาน ซึ่งจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของบุคคลถ้าขนาดประชากรเพิ่มขึ้น (สมจิตต์ สุพรรณทัศน์ และ นิภา มนูญิจ, 2525)
2. ปัจจัยการศึกษา เป็นปัจจัยที่สำคัญและมีอิทธิพลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชากร เนื่องจากการศึกษาเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาสติปัญญาและสุขภาพของบุคคลที่ได้อยู่แล้วให้เจริญยิ่งขึ้น นักการศึกษาได้ให้ความหมายของการศึกษาว่าเป็นกระบวนการถ่ายทอดความรู้ การสั่งสอน การอบรม ความรู้ความชำนาญ เจตคติ ซึ่งรวมเรียกว่าการจัดประสบการณ์ให้แก่ประชาชนและรวมถึงความหมายของกระบวนการต่าง ๆ ของสังคมที่จะถ่ายทอดแนวคิดความเชื่อ ระบบพฤติกรรม ตลอดจนศิลปกรรมต่าง ๆ ซึ่งรวมเรียกว่า วัฒนธรรมจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง การศึกษาช่วยให้บุคคลสามารถใช้ความรู้ความคิด และสติปัญญานำมาแก้ไขปัญหาการดำรงชีวิตได้อย่างเหมาะสม
3. ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ เป็นปัจจัยสำคัญและมีอิทธิพลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต องค์ประกอบที่สำคัญในวงจรเศรษฐกิจในประเทศใดที่ประชากรมีการประกอบอาชีพ มีงานทำและสร้างผลผลิตได้ปริมาณมากย่อมมีผลผลิตเหลือจากการอุปโภคและบริโภค ซึ่งจะสามารถนำไปเก็บออมไว้เพื่อการลงทุนขยายกิจการให้ได้ผลผลิตเพิ่มมากขึ้น สิ่งที่น่ามาอุปโภคบริโภคจะมีมากอย่างเพียงพอและถ้าเหลือจากความต้องการสามารถนำไป ขายสร้างรายได้ให้ผู้ผลิตเพิ่มขึ้นอีกจึงทำให้มีการออมและการลงทุนเพิ่มยิ่งขึ้น เศรษฐกิจของประเทศนั้นจะมีความเจริญรุ่งเรือง
4. ปัจจัยด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม เป็นปัจจัยที่

สำคัญและมีอิทธิพลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชากร ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัว ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิตทั้งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและ มนุษย์สร้างขึ้นย่อมมีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์จึงกล่าวได้ว่าปัจจัยด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม เป็นปัจจัยเบื้องต้นที่มีอิทธิพลต่อคุณภาพชีวิตของประชากร 5. ปัจจัยด้านคุณธรรมและจริยธรรม เป็นปัจจัยสำคัญและมีอิทธิพลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต คุณธรรม หมายถึง คุณงามความดีที่บุคคลควรประพฤติปฏิบัติ และเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมการแสดงออกของบุคคลในการตัดสินใจ ความถูกต้อง ความดี ความผิด ความชั่ว การทำบุญ หรือทำบาป ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับศาสนา คุณธรรมจริยธรรมเป็นความดีที่มีอยู่ประจำใจของบุคคลที่มีมโนธรรมเป็นคุณค่าของชีวิตของบุคคลที่จะนำมา ซึ่งความสงบสุขในชีวิต โดยสรุปจากแนวคิดการพัฒนาคุณภาพชีวิตได้ว่าเป็นแนวคิดที่มีเป้าหมายในการเสริมสร้างคุณภาพชีวิตของบุคคล และชุมชนให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นอย่างรวดเร็วและยั่งยืน โดยมีบทบาทสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการเพิ่มความเท่าเทียม เสริมสร้างความยั่งยืนในด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และด้านอื่น ๆ ที่ส่งผลต่อความเป็นอยู่ของบุคคล และชุมชนในทุก ๆ ด้าน เช่น 1. การเข้าถึงโอกาส การให้โอกาสและการเข้าถึงทั้งในด้านการศึกษา การอาชีพ การเข้าถึงบริการสาธารณะ และโอกาสในการเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมที่สนับสนุนการพัฒนาส่วนตัวและอาชีพของบุคคล 2. การสร้างโอกาสในการทำงานและธุรกิจที่มั่นคง การสนับสนุนการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ 3. การสร้างสังคมที่เท่าเทียมทั้งในด้านเพศ เชื้อชาติ ศาสนา และความแตกต่างอื่น ๆ โดยการให้โอกาสและมีส่วนร่วมในการตัดสินใจทางสังคมและการพัฒนา 4. การสร้างสภาพแวดล้อมที่ปลอดภัย การเข้าถึงบริการสาธารณะที่มีคุณภาพและการพัฒนาระบบสุขภาพและความปลอดภัยที่ดี และ 5. การเติบโตและการเรียนรู้ การสนับสนุนการเรียนรู้และการพัฒนาทักษะตลอดชีวิต การสร้างสภาพแวดล้อมที่เสริมสร้างการเรียนรู้และพัฒนาทักษะที่เหมาะสมสำหรับทุกวัยการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีไม่เพียงแค่นั้นหน้าที่ของรัฐบาลเท่านั้น แต่ยังเป็นความร่วมมือของทุกภาคส่วนในสังคม เพื่อสร้างสังคมที่เหมาะสมและยั่งยืนสำหรับทุกคนในสังคม ฮามีเดห์ฮาสน์ โต๊ะมะ และคณะ (2566) ได้อธิบายการเปลี่ยนแปลงสภาพของสตรีมุสลิมที่เป็นหม้ายทางด้านหลักการศาสนาอิสลาม และสังคมอิสลามได้กำหนดการเปลี่ยนแปลงสภาพของสตรีที่แต่งงานแล้วกลายเป็นหม้ายนั้นมี 2 สาเหตุด้วยกัน คือ 1. สตรีถูกหย่าร้าง 2. สตรีที่สามีเสียชีวิตหลักการอิสลามเกี่ยวกับอิดตะฮ์ของสตรีมุสลิมหม้าย ดังนี้คือ 1. สตรีมุสลิมหม้ายที่ตั้งครรภ์สามีเสียชีวิตหรือถูกหย่าร้าง อิดตะฮ์คือ การคลอดบุตร 2. สตรีมุสลิมหม้ายเนื่องจากสามีเสียชีวิตหรือถูกหย่าร้าง โดยมีได้มีเพศสัมพันธ์ระหว่างกันมาก่อน คือ นางไม่มีอิดตะฮ์สามารถแต่งงานกับสามีใหม่ทันที 3. สตรีมุสลิมหม้ายเนื่องจากสามีเสียชีวิตโดยมิได้ตั้งครรภ์ อิดตะฮ์ของนาง คือ สี่เดือนกับสิบวันประมาณ (130 วัน) 4. สตรีมุสลิมหม้าย

เนื่องจากถูกหย่าร้าง โดยมีได้ตั้งครรรค์และยังมีประจำเดือน อดตะฮ์ของนาง คือ สามครั้ง สะอาด (ฮัจญ์ฮุร) หมายถึงหลังจากอาบน้ำมาประจำเดือนสามครั้งประมาณ (93วัน) 5. สตรีหม้ายเนื่องจากถูกหย่าร้างโดยมิได้ตั้งครรรค์และอยู่ในวัยหมดประจำเดือน อดตะฮ์ของนางคือสามเดือนประมาณ (93วัน) สิทธิของสตรีที่ถูกหย่าร้างมีดังนี้ คือ 1. ต้องอยู่ในบ้านของสามี และสามีจะต้องให้การเลี้ยงดู ในช่วงอดตะฮ์สามีไม่มีสิทธิที่จะไล่เธอออกจากบ้าน และสามีก็เช่นกันไม่อนุญาตให้ออกจากบ้านนอกจากสามีได้กระทำการที่ไม่ดีจนทำให้เธอไม่สามารถอดทนอยู่ในบ้านนั้นอีกต่อไป สิทธิอันนี้เพื่อเปิดโอกาสให้ทั้งสองฝ่ายใช้สติปัญญา และคิดอย่างไตร่ตรองอาจจะทำให้ทั้งสองคืนดีกันได้ 2. หากนางกำลังตั้งครรรค์สามีจะต้องให้การเลี้ยงดูนางจนคลอด ในกรณีนี้ไม่มีความแตกต่างระหว่างภรรยาที่คลอดแล้วและภรรยาที่ยังไม่คลอด 3. หากนางมิได้ตั้งครรรค์และภรรยาเป็นภรรยาตามทัศนะของอิมามมาลิกและอิมามชาฟีอีห์ สามีมีหน้าที่จะต้องจัดเตรียมที่อยู่อาศัยเท่านั้น 4. หากนางนั้นคลอดลูกและนางจะให้นมลูก สามีจะต้องจ้างนางในการเลี้ยงลูกตามความเหมาะสมและความสามารถของเธอ จะเห็นได้ว่าการเปลี่ยนแปลงสภาพของสตรีมุสลิมที่เป็นหม้ายนั้นจะมีหลักศาสนาอิสลามเป็นแนวทางในการปฏิบัติ

อย่างไรก็ตาม สำนักงานปลัดกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (2563) ระบุดัชนีความมั่นคงของมนุษย์ (Human Security Index) เป็นแนวคิดเกี่ยวกับความมั่นคงของมนุษย์ในเบื้องต้นเป็นแนวทางตามโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (United Nations Development Programme UNDP) ที่กำหนดองค์ประกอบความมั่นคงของมนุษย์ไว้ 7 มิติได้แก่ ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ความมั่นคงทางอาหาร ความมั่นคงทางสุขภาพ ความมั่นคงด้านสิ่งแวดล้อม ความมั่นคงส่วนบุคคล ความมั่นคงของชุมชน และความมั่นคงทางการเมือง ต่อมากระทรวงฯ ได้ ทำการศึกษาดัชนีความมั่นคงของมนุษย์ เพื่อให้สอดคล้องเหมาะสมกับบริบทของสังคมไทย พิจารณาทั้งในมิติคุณภาพชีวิต และมีมิติภัยคุกคาม และกำหนดตัวชี้วัดที่ครอบคลุมทั้งด้านความรอดพ้นจากความต้องการ (Freedom from want) มีโอกาสที่เท่าเทียม (Equal opportunities) และความรอดพ้นจากความกลัว (Freedom from fear) แต่การจัดทำข้อมูลมีข้อจำกัดใน ตัวชี้วัดบางตัวหาข้อมูลไม่ได้ จึงจำเป็นต้องนำตัวชี้วัดอื่นที่มีข้อมูลมาทดแทน และเพื่อให้สอดคล้องกับทิศทางการพัฒนา ประเทศและบริบทของสังคมไทย อีกทั้งมติของคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 18 ธันวาคม 2550 ลงมติประเด็นหนึ่งว่า “นอกเหนือจากตัวชี้วัดที่ได้นำมาดำเนินการในครั้งนี้แล้ว กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ควรพิจารณากำหนดตัวชี้วัดอื่นๆ ให้สอดคล้องเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและบริบทของประเทศไทยเองเพิ่มขึ้นด้วย เนื่องจากตัวชี้วัดบาง ตัวอาจไม่สามารถสะท้อนข้อเท็จจริงของสังคมไทย และอาจมีจำนวนตัวชี้วัดที่น้อยเกินไป เช่น ตัวชี้วัดด้านสังคมและ วัฒนธรรม สิทธิและความเป็นธรรม เป็น

ต้น” กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ได้ศึกษาและกำหนดองค์ประกอบความมั่นคงของมนุษย์ไว้ 12 มิติ คือ 1. มิติที่อยู่อาศัย 2. มิติสุขภาพ 3. มิติอาหาร 4. มิติการศึกษา 5. มิติการมีงานทำและรายได้ 6. มิติครอบครัว 7. มิติชุมชนและการสนับสนุนทางสังคม 8. มิติศาสนาและวัฒนธรรม 9. มิติความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน 10. มิติสิทธิและความเป็นธรรม 11. มิติการเมือง 12. มิติสิ่งแวดล้อม ทรัพยากร/พลังงาน และได้ให้ความหมาย ความมั่นคงของมนุษย์ (Human Security) หมายถึง การที่ประชาชนได้รับ หลักประกันด้านสิทธิ ความปลอดภัย การสนองตอบต่อความจำเป็นขั้นพื้นฐานสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมี ศักดิ์ศรี ตลอดจนได้รับโอกาสอย่างเท่าเทียมกันในการพัฒนาศักยภาพของตนเอง UNSCR 1325 วาระผู้หญิง สันติภาพและความมั่นคง (Women, Peace and Security: WPS) มี 4 ประเด็นหลักคือ 1. การป้องกัน (Prevention) เน้นการป้องกันความขัดแย้ง และความรุนแรงต่อผู้หญิง และเด็กหญิงทุกรูปแบบทั้งในสถานการณ์ความขัดแย้ง และหลังความขัดแย้ง 2. การมีส่วนร่วม (Participation) เห็นว่าการมีส่วนร่วมที่เท่าเทียมกันของผู้หญิงและความเสมอภาคทางเพศในงานส่งเสริมสันติภาพและความมั่นคงรวมทั้งกระบวนการตัดสินใจในทุกระดับเป็นสิ่งจำเป็นและสำคัญ 3. การคุ้มครอง (Protection) ผู้หญิงและเด็กผู้หญิงต้องได้รับการปกป้องและบรรเทาทุกข์ ได้รับการคุ้มครองจากความรุนแรงทุกรูปแบบ รวมทั้งความรุนแรงทางเพศและความรุนแรงอื่นเนื่องจากเพศสภาพ สิทธิของพวกเขายังต้องได้รับการคุ้มครองในสถานการณ์ความขัดแย้ง 4. การฟื้นฟูเยียวยานับเป็นการตอบสนองความต้องการด้านการบรรเทาทุกข์ โดยเฉพาะของผู้หญิง ทั้งผู้หญิงเองมีความสามารถที่จะทำหน้าที่เป็นตัวแทนในการบรรเทาทุกข์และการฟื้นฟูตัวเองจนเข้มแข็งภายในช่วงสถานการณ์ความขัดแย้งและหลังความขัดแย้ง ซึ่งสอดคล้องกับแผนการพัฒนายั่งยืน เป้าหมายที่ 5 เรื่องการบรรลุความเท่าเทียมทางเพศและ การเสริมสร้างพลังอำนาจผู้หญิงและเด็กผู้หญิง มีเป้าหมาย เพื่อขจัดความรุนแรงทุกรูปแบบต่อผู้หญิงและเด็กหญิงในสาธารณะ พื้นที่ส่วนตัวยรวมทั้งการค้ามนุษย์และการแสวงประโยชน์ทางเพศ ในเป้าหมายนี้มีการเพิ่มบทบาทของผู้หญิงในการตัดสินใจและเป้าหมายที่ 8 ประเทศต่างๆ ต้องส่งเสริมเศรษฐกิจที่ยั่งยืน มีการจ้างงานที่มีประสิทธิภาพ เป็นงานที่มีคุณค่าสำหรับทุกคน ไม่ว่าชายหรือหญิง เรียกร้องให้ยุติการบังคับแรงงาน คำทาสและมนุษย์ ซึ่งในประเด็นหลังนี้มีการเรียกร้องให้รัฐให้ความมั่นใจ และตรวจสอบสภาพแวดล้อมการทำงานที่ปลอดภัยสำหรับผู้ปฏิบัติงาน ทุกคนรวมถึงหญิงที่เป็นผู้อพยพและผู้ที่ตกงาน ในเป้าหมาย 16 รัฐต้องมุ่งมั่นส่งเสริมสังคมที่สงบสุขเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ให้ทุกคนเข้าถึงความยุติธรรม สร้างสังคมที่มีประสิทธิภาพ ตรวจสอบได้ ความขัดแย้งและความรุนแรงสะท้อน จากผลการพัฒนา Wichaidit (2018) อธิบายกระบวนการเยียวยาตนเองของหญิงหม้ายไทยพุทธที่สูญเสียสามี

อย่างกะทันหันจากเหตุการณ์ความไม่สงบในชายแดนภาคใต้ของไทย พบว่า โมเดลกระบวนการเยียวยาตนเองของหญิงหม้ายไทยพุทธ “การฟื้นคืนสู่สมดุลชีวิต” (Reconciliation for Harmonious Life) โมเดลนี้ประกอบด้วย 3 กระบวนการย่อย ได้แก่ 1. การตระหนักรู้ในความสูญเสียและเรียนรู้เพื่อที่จะอยู่รอด (Realizing The Loss and Learning to Survive), 2. การพัฒนาตนเองสู่ความสมดุลในชีวิต (Cultivating to Balance Life), 3. การเติมเต็มชีวิตใหม่ (Fulfillment With The New Life) โดยพบสองปัจจัยหลักที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเยียวยาตนเองของหญิงหม้ายไทยพุทธ คือ 1. ปัจจัยภายในบุคคล ประกอบด้วย ความเชื่อทางศาสนา การตระหนักถึง ความรักของพ่อแม่และอนาคตของบุตร ความสามารถของตนเองและการรับรู้ความสามารถของ ตนเอง 2. ปัจจัยภายนอก ประกอบด้วย การสนับสนุนจากครอบครัวและเพื่อน การดูแลของพยาบาล จิตเวชและทีมสุขภาพ ตลอดจนการช่วยเหลือด้านการเงินจากรัฐบาล นอกจากนี้ผู้ให้ข้อมูลหญิงหม้ายไทยพุทธยังสะท้อนกระบวนการเยียวยาว่ามีความเป็นพลวัตรและได้รับการช่วยเหลืออย่างต่อเนื่องจากพยาบาลซึ่งมีบทบาทสำคัญในแต่ละระยะ ในระยะแรก พยาบาลช่วยเหลือเยียวยาด้านจิตใจและประเมินความต้องการความช่วยเหลือ ในระยะที่สองพยาบาลได้สนับสนุนให้เข้าร่วมกิจกรรมที่หลากหลาย เช่นกลุ่มบำบัด และพัฒนาทักษะในการแก้ปัญหา รวมถึงทักษะใหม่ๆ ที่ช่วยนำไปสู่การประกอบอาชีพ ส่วนระยะสุดท้าย พยาบาลให้การช่วยเหลือในลักษณะของการเป็นพี่เลี้ยงให้คำแนะนำเพื่อเพิ่มความเข้มแข็งในตนเองมากขึ้น องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้ สามารถใช้ประโยชน์ในการพัฒนากิจกรรมพยาบาลเพื่อช่วยเสริมความเข้มแข็งในการเยียวยาและเกิดจิตที่ผ่องใสของหญิงหม้าย นอกจากนี้ยังเป็นประโยชน์ต่อการวิจัยในอนาคตในการทดสอบโมเดลการเยียวยา เพื่อพัฒนาองค์ความรู้ต่อไป

การสร้างคุณภาพชีวิตและสิทธิมนุษยชนของหญิงหม้าย

ปัจจัยที่มีผลต่อคุณภาพชีวิตของหญิงหม้ายในพื้นที่ชายแดน จากรายงานสถานการณ์ความมั่นคงของมนุษย์ (2563) จังหวัดปัตตานีมีค่าดัชนีที่อันดับต่ำสุด คือ โดยข้อมูลตามตัวชี้วัด เช่น อัตราการว่างงาน พบว่า มีสัดส่วนของการว่างงานมาก อยู่อันดับ 74 ของประเทศ แม้ด้านครอบครัว ร้อยละความเข้มแข็งของครอบครัว 74.23% อยู่อันดับที่ 73 ของประเทศ แม้ว่าความสูญเสียที่เกิดขึ้นจะส่งผลกระทบอย่างรุนแรงมากมายเพียงใด แต่โดยธรรมชาติของมนุษย์จะต้องมีการปรับตัวเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงขึ้นในชีวิตหญิงหม้ายเองก็เช่นเดียวกัน แม้จะประสบปัญหาทั้งในด้านร่างกาย จิตใจ และวิถีชีวิต แต่ก็มีปัจจัยที่เกี่ยวข้องหลายประการซึ่งเป็นแรงผลักดันและแรงสนับสนุนในการปรับตัวของสตรีหม้าย (ซาร่าห์ บินเยาะ, 2564 โดยปัจจัยดังกล่าวประกอบด้วย 1. ความเข้มแข็งของหญิงหม้าย

ซึ่งทำให้สามารถทำใจยอมรับกับความสูญเสียที่เกิดขึ้น พร้อมก้าวเดินต่อไปในวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงจากเดิม 2. บุตร หญิงหม้ายต้องทำหน้าที่เป็นทั้งบิดาและมารดาดูแลบุตรแทนสามีที่เสียชีวิตไป โดยบุตรเป็นทั้งแรงผลักดันและกำลังใจที่ทำให้หญิงหม้ายต้องกลับมาเข้มแข็งโดยเร็ว 3. ศาสนาหญิงหม้ายอาศัยเป็นแรงยึดเหนี่ยวจิตใจ ให้อยอมรับความจริงในสิ่งที่เกิดขึ้นว่าเป็นสิ่งที่ถูกกำหนดไว้แล้ว เป็นที่พึ่งที่ทำให้จิตใจสงบและไม่จมอยู่กับความทุกข์ 4. บทบาทการเป็นเสาหลักของครอบครัวในการประกอบอาชีพเพื่อให้มีรายได้เป็นค่าใช้จ่ายสำหรับ ตนเองและสมาชิกที่ต้องรับผิดชอบดูแล 5. ช่วงเวลาในการสูญเสียสามี โดยหญิงหม้ายที่สูญเสียสามีในช่วงระยะแรก ๆ ที่เกิดเหตุ ความไม่สงบในพื้นที่จะรู้สึกแค้น ขว้าง ขาดที่ปรึกษาคอยให้กำลังใจและความช่วยเหลือต่าง ๆ ยังคงมีอย่างไม่ครอบคลุมทั่วถึง ทำให้การปรับตัวของหญิงหม้ายอาจต้องใช้เวลานาน 6. กำลังใจจากคนรอบข้าง ทำให้หญิงหม้ายไม่รู้สึกโดดเดี่ยวอ้างว้าง มีที่ปรึกษาคอยสนับสนุนให้สตรีหม้ายสามารถปรับตัวกลับมาดำเนินชีวิตได้อย่างเป็นปกติ 7. การช่วยเหลือเยียวยาจากหน่วยงานและภาคส่วนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ทั้งในส่วนของการศึกษาของบุตรและเงินสงเคราะห์ช่วยเหลือเยียวยาในเบื้องต้น การจัดกิจกรรมเพื่อเสริมสร้างกำลังใจ เปิดโอกาสให้สตรีหม้ายได้แลกเปลี่ยนความรู้สึก และให้คำปรึกษาในการดำเนินชีวิตจากสถานการณ์ปัญหา และผลกระทบอันรุนแรงที่เกิดขึ้น ทำให้หลายภาคส่วนระดมความร่วมมือ ในการให้ความช่วยเหลือกลุ่มผู้ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์ฯ รวมถึงสตรีหม้าย โดยในส่วนของภาครัฐได้มีการมอบเงินเยียวยาแก่ครอบครัวผู้ได้รับผลกระทบ และมอบทุนการศึกษาให้แก่บุตร และและมอบเงินยังชีพรายเดือน นอกจากนี้ยังมีการช่วยเหลือจากภาคีเครือข่ายภาคประชาสังคม ในด้านการส่งเสริมกิจกรรมการช่วยเหลือเยียวยาด้านจิตใจ การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างสตรีหม้าย และกิจกรรมเพื่อสังคมต่าง ๆ อย่างไรก็ตาม การที่สตรีหม้ายจะผ่านปัญหาอุปสรรคตลอดจนข้อจำกัดในการใช้ชีวิตที่มากขึ้นและมีคุณภาพ ชีวิตที่ดีในอนาคตได้อย่างยั่งยืนนั้นจะต้องอาศัยตัวของสตรีหม้ายเอง โดยสตรีหม้ายต้องมีการปรับตัว ปรับวิถี ชีวิต และปรับบทบาท เพื่อให้สามารถดำเนินชีวิตอยู่ได้อย่างมีสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งการปรับเปลี่ยนเป็นการตอบสนองของบุคคลเมื่อเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงหรือสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับตนทั้งภายในและภายนอกโดยใช้ความสามารถที่มีอยู่ในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมนั้น หรือปรับสิ่งแวดล้อมให้เหมาะสมกับตน เพื่อรักษาคุณภาพทั้งทางร่างกาย จิตใจ อารมณ์ และสังคมทั้งในขณะที่มีสุขภาพปกติและในภาวะที่กำลังเจ็บป่วย ให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีความสุข (Philip & Manzoor, 1974) ฉะนั้นในทัศนะของผู้เขียนเองมีความเห็นว่าการสร้างคุณภาพชีวิต และสิทธิมนุษยชนของหญิงหม้ายเป็นกระบวนการที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง เนื่องจากมีผลต่อความเป็นอยู่ที่ยั่งยืน และความเท่าเทียม ในสังคมการส่งเสริม

การศึกษา เพื่อส่งเสริมพัฒนาบุคลิกภาพและความรู้ที่จำเป็นสำหรับการพัฒนาทักษะและอาชีพในอนาคต การสนับสนุนทางเศรษฐกิจ การให้โอกาสในการเข้าสู่ตลาดแรงงาน การสนับสนุนการฝึกอบรมและพัฒนาทักษะที่เหมาะสมให้แก่หญิงหม้ายและการส่งเสริมธุรกิจและกิจการของหญิงหม้าย การสนับสนุนสุขภาพ เช่น การสร้างสถานที่ดูแลสุขภาพที่เป็นมิตรและการให้บริการด้านสุขภาพที่มีคุณภาพสำหรับหญิงหม้าย รวมถึงการสนับสนุนในด้านการวางแผนครอบครัวและการคุ้มครองสุขภาพเพศและการเจริญพันธุ์ การส่งเสริมสิทธิและความเท่าเทียม การสนับสนุนให้หญิงหม้ายได้รับการรับรองและคุ้มครองในสิทธิและเสรีภาพที่มีต่อการตัดสินใจ เช่น สิทธิในการเลือกสิ่งอำนวยความสะดวกทางสุขภาพ และการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจทางสังคมและการตัดสินใจทางการเมืองสุดท้ายการส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การสนับสนุนให้หญิงหม้ายได้รับการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจที่ส่งผลต่อชีวิตและอนาคตของหญิงหม้าย โดยการส่งเสริมการเข้าร่วมของหญิงหม้ายในกระบวนการตัดสินใจทางสังคมและการพัฒนาท้องถิ่น

ด้านนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตของหญิงหม้ายในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนใต้ประเทศไทยมีพระราชบัญญัติความเท่าเทียมระหว่างเพศ พ.ศ. 2558 มีการ กำหนดสิทธิผู้หญิงตามแผนสิทธิมนุษยชน โดยได้มีการจัดตั้งกองทุนบทบาทสตรี จัดตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2555 โดยที่กระทรวง การพัฒนาสังคมและความมั่นคงของ มนุษย์ (พม.) เป็นเจ้าภาพในการจัดทำมาตรการและแนวทางปฏิบัติด้านสตรีกับการส่งเสริมสันติภาพ และความมั่นคงคณะกรรมการนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาสถานภาพสตรีแห่งชาติ ได้แต่งตั้งคณะอนุกรรมการศึกษาข้อมูลสถานการณ์ความขัดแย้งที่ส่งผลต่อผู้หญิง กำหนด มาตรการส่งเสริมและแนวปฏิบัติตามกำหนดอยู่ในเสาหลัก 6 มาตรการ (ตามแผนของ พม.) ได้แก่เสาหลักที่ 1 การพัฒนาทุนมนุษย์ของสตรี เสาหลักที่ 2 การขจัดความรุนแรงต่อ สตรี เสาหลักที่ 3 การมีส่วนร่วมของสตรีในระดับการตัดสินใจ เสาหลักที่ 4 การสื่อสาร สาธารณะเพื่อปรับเปลี่ยนเจตคติ ค่านิยม ระบบความคิดความเชื่อของสังคม ให้เอื้อต่อ ความเสมอภาค ระหว่างเพศ เสาหลักที่ 5 การจัดทำเครื่องมือบริหารจัดการเพื่อเสริมพลัง สตรีและส่งเสริมความเสมอภาค ระหว่างเพศ และเสาหลักที่ 6 การพัฒนาสมรรถนะหลัก (Core competency) ของกลไกการพัฒนาสตรีระดับชาติ (กรมกิจการสตรีและสถาบัน ครอบครัว, 2565)

ทางเลือกและความเป็นไปได้ : การพัฒนาคุณภาพชีวิตของหญิงหม้ายในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนใต้

การพัฒนาคุณภาพชีวิตของหญิงหม้ายในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนใต้ต้องเริ่มต้นด้วยการเข้าใจถึงสถานการณ์และความต้องการของผู้หญิงในพื้นที่นั้น และการปฏิบัติตาม โดยให้ความสำคัญกับการสร้างความเท่าเทียมและความยุติธรรมในทุกด้านของชีวิตและการพัฒนาในชุมชนนั้น ๆ การทำงานร่วมกันระหว่างองค์กรภาครัฐและเอกชนเป็นสำคัญในการประสบความสำเร็จในการพัฒนาชุมชนและคุณภาพชีวิตของหญิงหม้ายในพื้นที่ดังกล่าว จำเป็นจะต้องเข้าใจบทบาทของหม้ายในพื้นที่ในพื้นที่ที่มีได้เป็นผู้ถูกระทำความรุนแรงโดยตรง แต่เกิดจากการที่ผู้ชายในบ้านเสียชีวิต บาดเจ็บ พิการ ถูกจับกุม หรือหายไป ทำให้ “ความปกติ” ของชีวิตที่มีมาแต่เดิมนั้นถูกแทรกแซงอย่างช่วยไม่ได้ และต้องเผชิญความยากจน ได้โจมตีชีวิตที่ขาดหัวเรี่ยวหัวแรงในการทำมาหากินมากขึ้น ซึ่งเป็นผลกระทบต่อสตรีที่เป็นภรรยาอย่างมาก จึงเปลี่ยนสถานภาพเป็นหม้ายและบางรายมีลูกจำนวนมากต้องรับภาระทำงานเลี้ยงชีพเพียงลำพังทั้งเพื่อค่าอาหาร ค่านมให้ลูกที่ยังเล็ก รวมถึงค่าเทอมเพื่อส่งเสียให้ลูกๆได้เรียนสูงที่สุดเท่าที่จะทำได้ สตรีมุสลิมหม้ายทุกประเภทจะเผชิญกับปัญหาเหมือนกัน คือ ความยากจนเป็นประการสำคัญ นอกจากนางที่เป็นภรรยาของเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เสียชีวิตในเหตุการณ์ไม่สงบเท่านั้น จะได้รับการเยียวยาจากรัฐบาล การปรับตัวของหญิงหม้ายตามอิสลามวิธีนั้นจะไปในทิศทางที่ดี ขึ้นอยู่ในระดับความแตกต่างของศรัทธาของแต่ละคน แต่เมื่อกำลังของผู้หญิงคนเดียวไม่สามารถจุนเจือคนในครอบครัวได้ การพัฒนาคุณภาพชีวิตของหญิงหม้ายในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนใต้ต้องมีการปฏิบัติที่ร่วมมือระหว่างภาครัฐและเอกชน รวมถึงการให้ความสนับสนุนและการเสริมสร้างทักษะและความรู้ที่จำเป็นสำหรับการพัฒนาชุมชนและความเข้าใจเกี่ยวกับสิทธิและการเสมอภาคของหญิงหม้ายในพื้นที่นั้น การทำงานร่วมกันเพื่อสร้างสังคมที่เข้มแข็งและยั่งยืน พื้นที่สามจังหวัดชายแดนใต้เป็นภารกิจที่มีความสำคัญเนื่องจากการเผชิญกับสถานการณ์ที่ซับซ้อนและท้าทายทั้งในเชิงสังคม การเมือง และความปลอดภัย การวิเคราะห์การพัฒนาคุณภาพชีวิตของหญิงหม้ายในพื้นที่นี้ อาจสรุปได้ ดังนี้ 1. สภาพการณ์ความเสมอภาค หญิงหม้ายในพื้นที่ชายแดนใต้มักอยู่ในสถานะที่เป็นอยู่ระหว่างความขัดแย้งและความไม่แน่นอน สถานการณ์ทางการเมืองและความปลอดภัยที่ไม่แน่นอนมักมีผลต่อชีวิตและสิทธิของหญิงหม้าย 2. การศึกษาและการเข้าถึงโอกาส หญิงหม้ายมักมีโอกาสด้านการศึกษาและการเข้าถึงโอกาสในการทำงานและการเลือกอาชีพที่จำกัด เนื่องจากปัจจัยต่าง ๆ เช่น ความไม่เชื่อมั่นในความปลอดภัย ข้อจำกัดในการเข้าถึงการศึกษา และสภาพอุปสรรคทางเศรษฐกิจ 3. สุขภาพและการเข้าถึงบริการทางการแพทย์ การเข้าถึงบริการทางการแพทย์ที่มีคุณภาพยังคงเป็นอุปสรรคสำคัญที่ต้องพัฒนา เนื่องจากสภาพการณ์ความขัดแย้งที่ส่งผลกระทบต่อ

สุขภาพจิตและร่างกายของหญิงหม้าย 4. การสนับสนุนสิทธิและการมีส่วนร่วมของหญิงหม้ายในการตัดสินใจทางการเมืองและสังคม เพื่อเสริมสร้างความเท่าเทียมและความยุติธรรมในพื้นที่นี้ 5. การสร้างชุมชนและการเครือข่ายการสร้างชุมชนที่มีความร่วมมือและการสนับสนุนกันระหว่างหญิงหม้าย เพื่อเสริมสร้างความเข้าใจและความเข้มแข็งที่จำเป็นสำหรับการเผชิญหน้ากับความท้าทายในชุมชน และ 6. การสนับสนุนเศรษฐกิจและการพัฒนาอาชีพของหญิงหม้าย เพื่อเสริมสร้างรายได้และส่งเสริมความเป็นอิสระทางเศรษฐกิจ หน่วยงานภาครัฐในท้องถิ่นสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ควรจัดอบรมวิชาชีพแก่สตรีมุสลิมหม้ายพร้อมสนับสนุนงบประมาณ โดยเฉพาะวิชาชีพตัดเย็บ ทำอาหาร ขนม ที่เป็นวิชาชีพพื้นฐานของผู้หญิงให้สามารถสร้างรายได้ด้วยตนเองได้ และควรจัดตั้งหน่วยงานดูแลสตรีหม้าย เด็กกำพร้าและบุตรที่ถูกทอดทิ้งเชิงนโยบาย

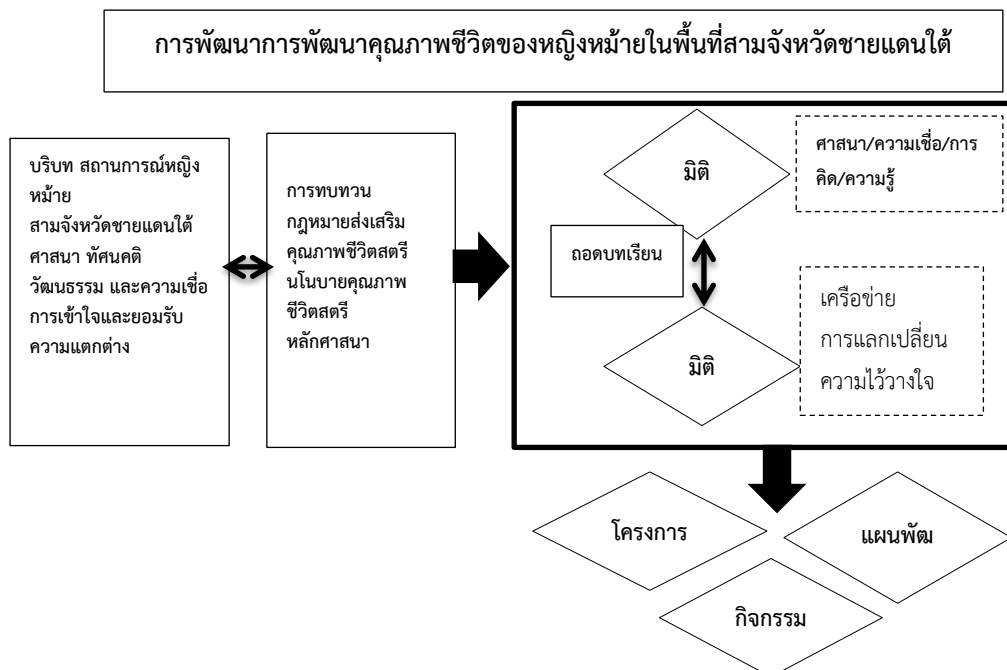
สรุป

จากสถานการณ์ความขัดแย้งในพื้นที่ที่มีมาอย่างยาวนานส่งผลกระทบให้หญิงหม้าย ซึ่งเป็นผู้หญิงที่จะต้องแบกรับภาระอยู่ข้างหลังการที่สามีเสียชีวิตจากเหตุการณ์ความไม่สงบที่เกิดขึ้นเท่าที่ทราบจำนวนอยู่ที่ประมาณ 5,000 กว่าคน แต่บางครั้งผู้ชายหนึ่งคนมิได้มีภรรยาคนเดียว ผู้ชายบางคนมีภรรยา 3 - 4 คน ทำให้สถิติหญิงหม้ายเพิ่มขึ้นเป็นสองเท่าตัว เนื่องจากมีปัจจัยทางด้านศาสนา วัฒนธรรม และความเชื่อในบริบทพื้นที่เข้ามาเกี่ยวข้อง ส่งผลให้เป็นส่วนหนึ่งของความซ้ำซ้อนของสถานการณ์หญิงหม้าย หลักศาสนาอิสลามสามารถอนุญาตให้สามีมีภรรยาได้หลายคนภายใต้เงื่อนไขที่จะต้องสามารถเลี้ยงดูภรรยาได้ทุกคน เมื่อการสูญเสียเกิดขึ้น หญิงหม้ายต้องจำนนกับโลกของความจริง แต่ภาระหน้าที่แบกยังคงสภาพเดิมส่วนครอบครัวไหนที่มีลูก ก็ส่งผลกระทบให้ลูกเป็นเด็กกำพร้าตามมาเช่นกัน หากวิเคราะห์ถึงการพัฒนาคุณภาพชีวิตของหญิงหม้ายในพื้นที่สามจังหวัดนั้น พบว่า กระบวนการกำหนดแผนยังไม่ครอบคลุมประเด็น มิติด้านจิตใจ เพราะสถานการณ์ความขัดแย้ง ได้ส่งผลกระทบให้เกิดความบาดหมางในใจ ตั้งแต่อดีตจนปัจจุบันระหว่างรัฐกับประชาชนในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนใต้ จำเป็นจะต้องมีนโยบายและแผนที่มุ่งเน้นด้านเยียวยาทางจิตใจเป็นหลักสำคัญ เพื่อบรรเทาทุกข์ด้านจิตใจให้กับหญิงหม้าย และรักษาสุขภาพทางกายให้กลับมาเป็นปกติ สร้างสายใยแห่งการเกื้อกูลระหว่างรัฐกับประชาชน ที่สำคัญหน่วยงานภาครัฐในสามจังหวัดชายแดนใต้จำเป็นต้องสร้างกลุ่มที่เป็นเครือข่ายเฉพาะบุคคลที่มีความสามารถในการเยียวยาตนเองได้ภายในชุมชน แต่หน่วยงานภาครัฐท้องถิ่นจำเป็นต้องกำกับและติดตามผลเพื่อให้กระบวนการเป็นไปอย่างต่อเนื่อง

จะเห็นได้ว่าแผนพัฒนาคุณภาพชีวิตตามนั้นขาดความต่อเนื่องของการติดตามผลจากหน่วยงานภาครัฐ เนื่องจากกระบวนการติดตามผลเป็นการทบทวนแผนการทำงานและรวบรวมองค์ความรู้ จะเห็นได้ว่ากรณีที่ตกใจเป็นเสมือนบทนำร่องโดยโครงการเครือข่ายผู้หญิงเพื่อสันติภาพ มีกระบวนการเยียวยาครอบครัวผู้เสียชีวิตรายวันในกระบวนการเยียวยาจิตใจ 3 ขั้นตอน เป็นกระบวนการเยียวยาทั้งหมด 5 ครั้ง ตั้งแต่การจัดการมิตินทางอารมณ์ เนื่องจากอยู่ในสภาพทุกข์ อารมณ์ลบของคนที่เกิดเป็นเหยื่อจะมีความแปรปรวนค่อนข้างสูง เหตุผลจะไม่ทำงาน กระบวนการที่ 2 เข้าสู่มิติทางทัศนคติ ความคิด ความเชื่อ กระบวนการที่ 3 ค้นหาวิธีการให้ได้มาซึ่งความรู้การป้องกันตนเองด้วยสันติวิธี ซึ่งจำเป็นต้องอาศัยความคิด ทัศนคติในการมองความขัดแย้งและการสูญเสียใหม่ ปรับทัศนคติให้สามารถเผชิญอยู่กับความเป็นจริง สถานะและภาระที่หญิงหม้ายนั้นจะต้องแบกรับ ประการสุดท้ายมิติทางสังคม โดยสร้างเครือข่ายของหญิงหม้ายให้ได้พบปะพูดคุย แลกเปลี่ยนการใช้ชีวิตและประสบการณ์ เพื่อสร้างบรรยากาศแห่งความไว้วางใจ ได้รับความไว้วางใจ หรือปลดปล่อยความทุกข์ จะกระทำต่อเมื่อเกิดความรู้สึกว่าผู้ที่รับฟังอยู่มีความเป็นมิตรและไว้วางใจซึ่งกันและกัน ถอดบทเรียนและสะท้อนคิด พบว่า ทางเลือกและความเป็นไปได้สำหรับการพัฒนาคุณภาพชีวิตของหญิงหม้ายในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนใต้ ที่ต้องผลักดันให้เกิดมี 3 ประการด้วยกัน ได้แก่ 1. การดูแลมิติด้านจิตใจ 2. การดูแลมิติด้านเศรษฐกิจ และ 3. การสนับสนุนให้เกิดความยุติธรรมและเสมอภาค อีกทั้งควรให้ความรู้ข้อมูลด้านสิทธิทางกฎหมายให้แก่หญิงหม้ายและคอยประสานความช่วยเหลือจากหน่วยงานต่าง ๆ และลงพื้นที่พูดคุยเพื่อให้กำลังใจ ได้ถาม สร้างความเชื่อมั่นในศักยภาพแก่ผู้หญิงหม้ายในพื้นที่ แนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ควรส่งเสริมจากแผนพัฒนาต่าง ๆ ของหน่วยงานภาครัฐในท้องถิ่นได้แก่ 1. การส่งเสริมการศึกษาและทักษะทางอาชีพให้แก่หญิงหม้าย 2. การสนับสนุนด้านสุขภาพและสวัสดิการ 3. การสร้างสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมสำหรับการเจริญเติบโตของหญิงหม้าย และ 4. การสนับสนุนในด้านเศรษฐกิจและการเข้าถึงงานที่มีรายได้สูงตามศักยภาพและทักษะที่จำเป็นสำหรับหญิงหม้าย จะเห็นได้ว่าตัวชี้วัดการพัฒนาคุณภาพชีวิตของมนุษย์ ที่กำหนดในแต่ละจังหวัดของประเทศไม่สามารถระบุได้ชัดเจนถึงกลุ่มหญิงหม้ายเหล่านี้ มีเพียงความเข้มแข็งด้านครอบครัว อัตราการหย่าร้าง ไม่ได้ระบุถึงการสูญเสียชีวิตจากเหตุการณ์ความไม่สงบในพื้นที่สามจังหวัด อีกทั้งยังนำผลประเมินของจังหวัดสงขลาไปรวมเป็นพื้นที่ 5 จังหวัดชายแดนใต้ ซึ่งมีบริบทที่แตกต่างกันไม่ควรนำมาเปรียบเทียบในผลประเมินตัวชี้วัด

องค์ความรู้ใหม่

ทางเลือกและความเป็นไปได้สำหรับการพัฒนาคุณภาพชีวิตของหญิงหม้ายในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนใต้ ที่ต้องผลักดันให้เกิดมี 3 ประการด้วยกัน ได้แก่ 1. การดูแลมิติด้านจิตใจ 2. การดูแลมิติด้านเศรษฐกิจ และ 3. การสนับสนุนให้เกิดความยุติธรรมและเสมอภาค อีกทั้งควรให้ความรู้ข้อมูลด้านสิทธิทางกฎหมายให้แก่หญิงหม้ายและคอยประสานความช่วยเหลือจากหน่วยงานต่าง ๆ และลงพื้นที่พูดคุยเพื่อให้กำลังใจ และสร้างความเชื่อมั่นในศักยภาพแก่ผู้หญิงหม้ายในพื้นที่ แนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ควรส่งเสริมจากแผนพัฒนาต่าง ๆ ของหน่วยงานภาครัฐในท้องถิ่น ได้แก่ 1. การส่งเสริมการศึกษาและทักษะทางอาชีพให้แก่หญิงหม้าย 2. การสนับสนุนด้านสุขภาพและสวัสดิการ 3. การสร้างสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมสำหรับการเจริญเติบโตของหญิงหม้าย และ 4. การสนับสนุนในด้านเศรษฐกิจและการเข้าถึงงานที่มีรายได้ตามศักยภาพและทักษะของหญิงหม้าย จากการสังเคราะห์บทเรียนจากนโยบายต่าง ๆ และแผนพัฒนาคุณภาพชีวิตหญิงหม้ายในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนใต้ สามารถนำมาสร้างโมเดลองค์ความรู้ใหม่ ดังนี้

ภาพที่ 1 แนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตของหญิงหม้ายในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนใต้

เอกสารอ้างอิง

- กรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว. (2565). แผนปฏิบัติการด้านการพัฒนาสตรี (พ.ศ. 2566 - 2570). สืบค้น 18 เมษายน 2567, จาก <https://www.dwf.go.th/storage/77023/93dc2ab2-5689-4c34-afb5-5becc2422d6c-document-5950.pdf>
- ซาราท บินเยาะ. (2564). การศึกษา รูปแบบการปรับตัวเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตให้มีความมั่นคงของสตรีหม้ายที่ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์ความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้ สืบค้น 12 เมษายน 2567, จาก https://www.msociety.go.th/ewtadmin/ewt/mso_web/download/article/article_20220110154321.
- มนวิธน์ พรหมรัตน์ และคณะ. (2558). การเป็น “หญิงหม้าย” กับความรุนแรงเชิงวัฒนธรรมและ โครงสร้างในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้. วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ปริทัศน์ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง, 3(2): 93 - 119.
- สมจิตต์ สุพรรณทัศน์ และนิภา มนูญิจ. (2525). ประชากรกับคุณภาพชีวิต. สืบค้น 23 กุมภาพันธ์ 2567, จาก <https://hdl.handle.net/20.500.14594/57429>.
- สำนักข่าวพลเมือง. (2564). 17 ปีความรุนแรงชายแดนใต้ของหญิงม้าย เด็กกำพร้า กับโควิดเร่งความรุนแรงในครอบครัว. สืบค้น 21 กุมภาพันธ์ 2567 จาก <https://thecitizen.plus/node/50781>.
- สำนักข่าวอิสรา. (2565). ลงทะเบียนหญิงม้ายมุสลิมะห์ปัตตานีพุ่งกว่าครึ่งพัน เด็กกำพร้า 3 จังหวัดกว่า 2 หมื่น. สืบค้น 23 กุมภาพันธ์ 2567, จาก <https://www.isranews.org/article/south-news/south-slide/108482-singlemomsouth.html>
- สำนักงานปลัดกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. (2563). รายงานความมั่นคงของมนุษย์ประเทศไทย สืบค้น 26 กุมภาพันธ์ 2567, จาก [5fa3aba2c965.pdf](https://www.doe.go.th/storage/5fa3aba2c965.pdf).
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2555). โครงการ:สำรวจอนามัยการเจริญพันธุ์ ปี 2552. สืบค้น 2 เมษายน 2567, จาก <https://statstd.nso.go.th/definition/projectdetail.aspx?periodId=92&defprodefId=1215>
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2563). รายงานการวิเคราะห์สถานการณ์ความยากจนและความเหลื่อมล้ำในประเทศไทย. สืบค้น 26 กุมภาพันธ์ 2567, จาก https://www.nesdc.go.th/ewt_dl_link.php?nid=11972.

- ฮามีดะห์ฮาสน์ โต๊ะมะ และคณะ. (2566). บทบาทของสตรีมุสลิมหม้ายในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ในการปรับตัวตามอิสลามวิถี กรณีศึกษา: สตรีมุสลิมหม้ายในอำเภอบันนังสตา จังหวัดยะลา. *วารสารอิสลามศึกษามหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์*, 14(1) : 87-117
- Philip, H. C. & Manzoor, A. (1974). *Attacking Rural Poverty: How Nonformal Education Can Help*. A World Bank Research Publication.
- Wichaidit, S. (2018). *Self-healing Process and Nurses' Enhancement Perceived by Thai Buddhist Widows from Unrest Situations, Southernmost Region of Thailand* (Thesis Ph.D., Nursing International program) Songkhla: Songkhla University.